

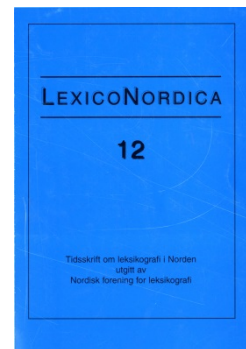
LexicoNordica

Forfatter: Erik Simensen

Anmeldt værk: Sylfest Lomheim: *Ord om ord. Frå Amerika til Åmot*. 255 s. Oslo: Det Norske Samlaget 2004. ISBN 82-521-6432-3.

Kilde: LexicoNordica 12, 2005, s. 303-308

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Erik Simensen

Sylfest Lomheim: *Ord om ord. Frå Amerika til Åmot*. 255 s. Oslo: Det Norske Samlaget 2004. ISBN 82-521-6432-3.

Etymologi og ordhistorie er sider av språket som vekker allmen interesse. Alt sidan 1800-talet finst det ein omfattande populær-vitskapleg litteratur om slike emne. Blant forfattarane kan vi nemne Hjalmar Falk (1895), Ivar Tryti (1985), Johan Hammond Rosbach (1997, 1998) og Sverre Klouman (1999). Siste mann ut er Sylfest Lomheim, som vil vere kjend for mange gjennom programserien Språkteigen i NRK. Han er no direktør for Norsk språkråd.

Boka hans er inndelt i 29 kapittel, eitt for kvar bokstav i alfabetet, flankerte av eit føreord ("Til lesaren"), ei kjeldeliste og eit register over omtala ord og namn. Det er ikkje sagt kven som er målgruppa, men det er vel rimeleg å tru at forfattaren vender seg til dei som vanlegvis går under namnet den opplyste, språkinteresserte allmenta. Fremst i kvart kapittel kjem ei stutt skrifthistorisk utgreiing om vedkommande bokstav. På den måten får vi eit oversyn over utviklinga av alfabetet vårt, frå opphavet i nordsemittisk (fønisk) skrift gjennom gresk til latin, med seinare utvidingar. I resten av kapitlet tek forfattaren for seg eit utval av ord og namn, markerte med halvfeitt trykk i oppslagsforma, som begynner med vedkommande bokstav. Det seier seg sjølv at utvalet må bli sterkt selektivt i ei såpass lita bok, men forfattaren har lagt vinn på å få med ganske mange relativt velkjende og dagsaktuelle uttrykk, ikkje minst stadnamn.

Han skriv *con amore*, friskt og morosamt, i ein munnleg stil som kan tyde på at kapitla først vart forma som kåseri. Her er mykje å le av, både frå område over og under beltestaden, med satiriske spark i mange retningar. Gode eksempel, med varierende grad av seriøsitet, finst under oppslagsorda Forkortingar, Logokrim, Lønning og Partinamna. Der er også artig stoff under oppslaga Antigebyr, Canyon, Lesa, Namnespel, Namnestatistikk, Pjolter, Rare namn, Syndfloda, Øksnevad og Øyri.

Men etter kvart som ein les utover i boka, får ein ei sjenerande kjensle av at det har vore meir om å gjere å skrive morosamt enn å leggje fram sakleg og språkleg korrekt informasjon. Fleire forklaringar verkar vel fantasifulle, som t.d. når *finn* (i *Finland*), rett nok under tvil, blir assosiert med verbet *finne* (s. 58); når *Gald-* (i *Galdhøpiggen*) blir assosiert med *gold* 'ufruktbar' (s. 69); og når *snobb* blir forklart som ei

forkorting for *sine nobilitate* ('utan adelskap', s. 187). Alt dette blir avvist frå kvalifisert fagleg hald.

Som ein kan vente, har forfattaren henta tilfang frå mange kjelder, og eg har ikkje kunna kontrollere alt. Mine kjelder har i hovudsak vore desse: *The American Heritage College Dictionary*, 3. utg. (som er kjend for å ha gode etymologiar); *The Random House Dictionary of the English Language*, 2. utg.; *Encyclopædia Britannica*, 15. utg.; *Meyers enzyklopädisches Lexikon*; *Den Store Danske encyklopædi*; *Nationalencyklopedin*; *Store norske leksikon*, 4. utg., Internett-utg.; *Norske Gaardnavne* (avstytt NG); *Norsk Ordbok*. Når det gjeld vurderinga av stadnamn og språk som eg ikkje sjølv kjenner godt nok (finsk, gresk, latin, slavisk og semittiske språk), har eg søkt, og fått, råd i dei aktuelle fagmiljøa. På dette grunnlaget har eg funne mykje å setje fingeren på, – halve sanningar, dårleg skjøn, faktiske feil og slurvete språkføring.

Som eksempel på det første kan nemnast omtalen av namnet *Valle* (i Setesdal): "dei sa tradisjonelt /vaddi/ for Valle ('voll; flat mark'). Dobbel l blir uttalt som dobbel d." (s. 82). Men bygdenamnet (i motsetnad til grendenamnet) har lenge vore uttalt med ll (jf. NG VIII, s. 217). – Tilsvarande om ordet *raid*: "Det var gammalnorsk *rei*" (s. 85), som i og for seg er rett nok, men som i denne samanhengen blir nemnt som døme på eit nordisk lån i engelsk; det er det ikkje. – Om *cembalo* får vi vite (s. 150) at ein italiengar i det 18. h.å. bygde eit instrument som han kalla gravicembalo. Men det burde ha vore sagt at den vanlege nemninga, iallfall utanfor Italia, var *clavicembalo*. – I forklaringa av *skråsikker* (s. 185) burde forfattaren ha vore mindre *skråsikker*. Falk & Torp (1992:740) knyter ordet til dei norske dialektformene *skrov-*, *skrauv-* o.l, til verba *skrova*, *skrauva* 'ta opp stort rom'. – Og Einar Tambarskjelves tilnamn (s. 198) kan også ha ei anna forklaring ('ein som får bogestrengen til å skjelve').

Dårleg skjøn og sviktande kunnskapar viser seg i omtalen av mange namn, som dermed får misvisande eller direkte feilaktige forklaringar. Verst har det gått utover norske stadnamn (jf. også omtalen av *Galdhøpiggen* ovanfor). – Heilt misforstått er det å trekkje inn *dd* for eldre *ll* (i ord som *fjødd* for *fjell*) under omtalen av *Hallingdal* (s. 182), det er eit drag som høyrer heime i Setesdal og Vest-Telemark. – Det er vel mogleg at *Kampen* som bydelsnamn i Oslo (s. 104) etymologisk kan førast attende til latin *campus*, dersom vi skal tru *Norsk stadnamnleksikon*; men *Kampen* som 'rundvoren haug eller fjelltopp' (som t.d. i *Skeikampen*) er eit gammalt nordisk ord. – *Skarpen* (s. 181) har ingen etymologisk samanheng med *skarv*. – Og *Tullin* (s. 207) har lite med gammalt dølemål å gjere. *Tullia* har blitt fordanska til *Tullien* (jf. NG IV

1, s. 148) og deretter fått ei svenskliknande form og uttale som i svenske familienamn på *-in* (t.d. Nordin, Westin). Ringebumålet har ikkje etterleddstrykk. – Tolkinga av førsteleddet i *Hafslo* som *hav* (s. 221) er også tvilsam ut frå dei gamle belegga på namnet. Meir sannsynleg er tilknytninga til norrønt *hafr* 'buk' (jf. NG XII, s. 37 og 41). – *Ylvisåker* (s. 226 f.) kan av formelle grunnar ikkje ha noko med norrønt *ylr* 'varme' å gjere (jf. NG XII, s. 98 f.)

Også ved andre namn er forklaringa rang. *Tesman* (s. 209) har ingen samanheng med det norske ordet *tæser* 'tøflar'; det er lån frå tysk, som har det frå slavisk, der det er avleidd av ord for 'å glede' og 'fred' (etter *Duden. Familiennamen ...*, s. 659). – I omtalen av *Liverpool* (s. 118 f.) burde forfattaren ha prioritert engelsk namnegransking, som forklarar namnet ut frå ordet for 'lever' (gammalengelsk *lifer*, jf. Watts (utg.) 2004:377); *-v-* i namnet talar jo mot ei tilknytning til det nordiske *li* (norrønt *hlí*). – Namnet *Reuter* (s. 166) svarar ikkje til tysk *Richter*, men til *Rytter*. – Forfattaren burde ikkje ha avvist den tradisjonelle forklaringa av *Velle* og *Vetle* (s. 214). Det norrøne *Vetrli* er godt dokumentert frå mange kantar av landet, og dessutan semantisk langt rimelegare enn det forfattaren påstår. – Elvenamnet *Volga* (s. 131) tyder ikkje 'storelva', men heng i hop med eit ord som tyder 'fuktig'. Og det russiske *Oleg* (s. 74) er ikkje vårt *Olav*, men *Helge*. – Den danske småbyen som har gjeve namn til epleslaget *Gravensten* (s. 75), heiter *Gråsten*. – *Sigøynar* (s. 169) kjem ikkje frå slavisk, men frå bysantinsk gresk; dermed har det heller ikkje noko språkleg felles utgangspunkt med det franske *gitan*. – Det er også feil å knyte namnet *Irak* (s. 96) til *al-Jazerah*. – Forfattaren har ikkje vore heldig med dei finske namna han siterer. At *Sirkka* (s. 193) i stadnamn skulle ha tydinga 'grashoppe, siriss', er usannsynleg. Og førsteleddet i namnet *Virkkula* (s. 223) kan ikkje skrivast 'virko', men *virku*.

Det er dessverre karakteristisk for boka at forfattaren ikkje har granska godt nok dei orda han skriv om. Han kunne i det minste ha brukt standardverk som *Norske Gaardnavne* (jf. ovanfor) og *Norsk Ordbok* (jf. nedanfor). Hadde han utnytta meir av eksisterande faglitteratur og oppslagsverk, hadde det vore lettare å unngå samanblandinga av historisk forklaring og fri fantasi (slik som under *Tesman*, t.d.).

Latinske og greske ord har fått hard medfart, reint bortsett frå at ein kunne ha ønskt seg vanlege oppslagformer (som *calidus* istf. *calida*, *fornax* istf. *furnax*, *burgus* istf. *burgum*, *infernus/infernum* istf. *inferno*). *Calix* (s. 33) tyder ikkje 'støvel', men 'staup, kalk; gryte'. *Hoc est corpus* og *filioque* er latin, og ikkje gresk (s. 90). Noko *angelium* 'bodskap' (s. 121) finst ikkje utanfor ordet *evangelium*. Det italienske *pizza* (s. 152) er framleis uforklart. Men dersom ein først skal prøve seg

med ei gissing, er Kleins (1967) ei av dei betre (frå vulgærlatin **picea (placenta)* 'bekliknande (kake)'). Ordet for 'påske' er ikkje *pasces* (s. 156), men *pascha*. Det greske *stratos* tyder 'hær' og har ingen samanheng med latin *strata* og *stratum* (s. 191). Reint bortsett frå at *Strai* (s. 190) framleis må reknast for uforklart, burde det ha vore sagt at norrønt *stræti* er lånt frå latin (via engelsk).

Andre faktiske feil er koplingane mellom *timbre* og *tambur* (s. 60) og mellom *Huk* og engelsk *hook* (s. 91); det er ingen etymologisk samanheng innanfor kvart av desse para. Det er heller ikkje rett at norsk vantar kortformer av *bringe* og *tytte* (s. 211). *Bring* er kjent frå fleire område (sjå *Norsk Ordbok* under II *bring*), og *tyte* frå Nordvestlandet (sjå Aasens *Norsk Ordbog* under *Tytebær*). *Galatippen* (s. 108) er kjent frå fleire område enn Gudbrandsdalen (sjå *Norsk Ordbok*).

Tvilsam er identifiseringa av det mytiske prinsessenamnet Europa (s. 54) med namnet på verdsdelen vår. Dei fleste større oppslagsverk held desse namna leksikalsk og etymologisk skilde. Og den gamle forklaringa av namnet på verdsdelen, 'solnedgang', er no oppgjeven, skal vi tru *Encyclopædia Britannica* (bd. 6, s. 1033). Og det er grunn til å tru at uttrykket "Djevelens advokat" (s. 46) er mykje eldre enn 1643. Etter *Encyclopædia Britannica* (bd. III, s. 503) går det tilbake til pave Leo X, tidleg på 1400-talet.

Forfattaren viklar seg inn i ei sjølvmotseiing når han på s. 125 skriv at M er den første lukkelyden, og på s. 145 at P og B er dei to lukkelydane barnet lærer først.

Dei skrifthistoriske opplysningane er ikkje alltid å lite på. Det at ein skilde mellom store og små bokstavar er fleire hundre år eldre enn Karl den stores tid (s. 184). Og skrivninga av orda i eitt, som ei ubroten, løpande line, høyrer ei seinare tid til, tida etter innføringa av papiret. Misvisande er det som står om U og V (s. 211, 213 og 220). Dei var i utgangspunktet same bokstaven, i litt ulike utformingar. Det stemmer ikkje at X oppstod i mellomalderen (s. 224), teiknet fanst både i latin og gammalgresk. Og det er ikkje bokstaven *å* vi finn att i norrøne tekstar som *á* (s. 236). Aksenten er eit teikn for lengd (lang vokal), rundingen over *a* (opphavleg ein *a* oppå ein annan *a*) markerer at vi har med ein runda vokal å gjere.

Språkføringa er fleire stader upresis og slurvete. *Egersund* (s. 43) tyder ikkje 'eit sund der det veks eik', sundet har namn etter *Eigerøya*, 'øya som har mykje eik'. Garden som Tvedestrand har namn etter (s. 43), heiter ikkje Tveit, men Tveite (jf. NG VIII, s. 48). – Med "... denne delen av Canada" (s. 31) må vel forfattaren meine "den tilgrensande delen av Canada". – Om Derby day (s. 44) heiter det at den blir halden

”onsdag før eller etter pinse”; det korrekte er: første onsdag i juni. – *Rom og romni* (s. 169) i språket romanes tyder ikkje ’mann’ og ’kvinne’ generelt, men ’sigøynarmann’ og ’sigøynarkvinne’. – Ordet for det som på norsk heiter Sameland, er ikkje Sami (s. 58), men Sápmi.

Tankevekkjande er det forfattaren skriv om eit ønskjeleg Logokrim (s. 120), ein parallell til Økokrim. Logokrim skal ”bøteleggja journalistar som mishandlar ord, ... bøteleggja folk flest når dei har den haldninga til norsk at det ikkje er så nøye...”.

Det står att å nemne korrekturlesinga, som er alvorleg forsømt. Eg har funne nærmare 50 trykkfeil, for det meste i slike namn og nemningar som oppslagsorda blir knytte til.

Trass i at boka har mange informative og underhaldande avsnitt, er det faglege innhaldet på mange punkt kritikkverdig. Det fell også eit skrått lys over forlaget, som har sendt ut eit slikt hastverksarbeid. Idéhistorikaren Trond Berg Eriksen karakteriserte for mange år sidan eit anna større norsk forlag som ”det største slurvereir i norsk bokproduksjon” (sitert etter minnet). Samlaget bør halde seg for god til å stille opp i den konkurransen. At utgjevinga har fått tilskot frå Norsk kulturfond, er for denne meldaren ei gåte.

Litteratur

The American Heritage College Dictionary, 3. utg., Boston & New York 1993.

Duden. Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Bearbeitet von R. und V. Kohlheim, Mannheim, Leipzig, Wien & Zürich 2000.

Encyclopædia Britannica, I–X, 1–19, 15. utg., Chicago 1984.

Falk, H. 1895: *Sprogets visne Blomster*. Kristiania.

Falk, H. og A. Torp 1992: *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Oslo (1. utg. Kristiania 1903–06).

Flexner, S. B. (utg.) 1987: *The Random House Dictionary of the English Language*, 2. utg., New York.

Klein, E. 1966–67: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, I–II, Amsterdam, London & New York.

Klouman, S. 1999: *Moro med ord*. Oslo.

Meyers enzyklopädisches Lexikon, 1–25, Mannheim, Wien & Zürich 1971–79.

Nationalencyklopedin, 1–20, Höganäs 1989–96.

Norsk Ordbok, utg. av A. Hellevik ofl., Oslo 1966–.

Norsk stadnamnleksikon, utg. av J. Sandnes og O. Stemshaug, 4. utg., Oslo 1997.

- Norske Gaardnavne*, utg. av O. Rygh ofl., Kristiania 1897–. Oslo 1936.
- Rosbach, J. H. 1997: *Polydoras bok. Etymologi. Kunnskap og kuriositeter*. Oslo.
- Rosbach, J. H. 1998: *Etymologi for alle. Dostojevskij og teddybjørnen*. Oslo.
- Den Store Danske Encyklopædi. Danmarks Nationalleksikon*, 1–20, København 1994–2001.
- Store norske leksikon*, 4. utg., Internett-utg. Oslo 2004–.
- Tryti, I. 1985: *Språkets ville vekster*. Oslo.
- Watts, V. (utg.) 2004: *The Cambridge Dictionary of English Place-Names*. Cambridge (UK).
- Aasen, I. 1873 [2003]: *Norsk Ordbog*. 2. [3.] utg. Christiania [Oslo].

Erik Simensen
førsteamanuensis
Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN)
Pb. 1102 - Blindern
N-0317 OSLO
erik.simensen@inl.uio.no